

Research Article

Assessment of the Environmental Impacts of Implementing a Settlement Scheme on the Nomads' Quality of Life in Khaf County

Mohammad-Hossein Jafari¹

¹- Ph.D. in Geography and Rural Planning and General Manager of Nomads Affairs of Razavi Khorasan Province, Mashhad, Iran. (Corresponding Author: mh.jafari90@yahoo.com)

Abstract

One of the important topics consistently discussed in recent decades is the organization of nomads in the country, which has various economic, social, and environmental objectives. The organization and settlement of nomads entail many positive and negative consequences, including environmental impacts. The present study aims to assess the environmental impacts of implementing the settlement plan on the quality of life of nomads in Khaf County across four nomadic centers: Chahzoul, Bonyabad, Nahour, and Deh-Khatib, using a descriptive method. Data were collected through library and field methods. The statistical population included all 779 nomadic households residing in the four centers. The sample size was determined using Cochran's formula, and households were selected through simple random sampling. Furthermore, SPSS software and the VIKOR multi-criteria decision-making model were used to analyze the findings. Examining the environmental impacts of implementing the settlement plans showed that the level of main factors affecting the nomads' quality of life in the development centers is moderate. Also, the prioritization results from the VIKOR model indicated that the implementation of settlement plans in the Nahour development center ($Qi=0.0178$) and in the Chahzoul development center ($Qi=0.791$) had the highest and lowest impact, respectively, on all environmental dimensions of the nomads' quality of life. Finally, practical recommendations derived from the research results were presented for the use of decision-makers and decision-takers in this field.

Article Info**Keywords:**

Settlement Scheme;
Nomads;
Quality of Life;
Environmental Impacts;
VIKOR Model.

Article History:**Received:**

27 October 2024

Accepted:

24 November 2024

Available online:

15 December 2024

How to Cite: Jafari, M-H. (2024). Assessment of the Environmental Impacts of Implementing a Settlement Scheme on the Nomads' Quality of Life in Khaf County. *Journal of Zakhayer-e Enghelab (Pastoral Nomads)*, 3(2), 5-23. [10.22034/JZEPN.2025.508427.1015](https://doi.org/10.22034/JZEPN.2025.508427.1015) [in Persian]

فصلنامه ذخایر انقلاب (عشایر)

Journal Homepage: <https://www.jzepn.ir/>

مقاله پژوهشی

ارزیابی اثرات زیست محیطی اجرای طرح اسکان بر کیفیت زندگی عشایر
شهرستان خوافمحمدحسین جعفری^۱^۱ - دکتری جغرافیا و برنامه ریزی روستایی و مدیرکل امور عشایر استان خراسان رضوی، مشهد، ایران. (نویسنده مسئول): mh.jafari@yahoo.com

اطلاعات مقاله

واژگان کلیدی:

طرح اسکان؛
عشایر؛
کیفیت زندگی؛
اثرات زیست محیطی؛
مدل ویکور.

تاریخ ها:

دریافت مقاله:
۱۴۰۳ آبان ۶
پذیرش مقاله:
۱۴۰۳ آذر ۴
انتشار برخط:
۱۴۰۳ آذر ۲۵

چکیده

یکی از مباحث مهمی که همواره در دهه های اخیر مطرح بوده، ساماندهی عشایر در کشور است که دارای اهداف مختلف اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی است. ساماندهی و اسکان عشایر، پیامدهای مثبت و منفی بسیاری دارد که می توان به اثرات زیست محیطی اشاره کرد. هدف از پژوهش حاضر، ارزیابی اثرات زیست محیطی اجرای طرح اسکان بر کیفیت زندگی عشایر شهرستان خواف در چهار کانون عشایری چاه زول، بنیاباد، نهور و ده خطیب، با استفاده از روش توصیفی است. در گردآوری اطلاعات از روش کتابخانه ای و میدانی استفاده شد. جامعه آماری پژوهش، تمامی ۷۷۹ خانوار عشایری ساکن در چهار کانون بودند. برای تعیین حجم نمونه، از فرمول کوکران و برای انتخاب خانوارها از روش نمونه گیری تصادفی ساده استفاده شد. همچنین، برای تحلیل یافته ها، از نرم افزار SPSS و مدل تصمیم گیری چندمعیاره ویکور استفاده شد. بررسی اثرات زیست محیطی اجرای طرح های اسکان، نشان داد میزان عوامل اصلی تأثیرگذار بر کیفیت زندگی عشایر در کانون های توسعه در حد متوسط است. همچنین نتایج اولویت بندی با مدل ویکور نشان داد، اجرای طرح های اسکان، در کانون توسعه نهور با مقدار $(Qi = 0.178)$ و در کانون توسعه چاه زول با مقدار $(Qi = 0.191)$ به ترتیب، بیشترین و کمترین اثرگذاری را بر تمام ابعاد زیست محیطی کیفیت زندگی عشایر داشته است. در انتها، پیشنهادات کاربردی منتج از نتایج پژوهش، جهت بهره برداری تصمیم سازان و تصمیم گیران این حوزه ارائه گردید.

استاددهی: جعفری، محمدحسین. (۱۴۰۳). ارزیابی اثرات زیست محیطی اجرای طرح اسکان بر کیفیت زندگی عشایر شهرستان خواف. ذخایر انقلاب

10.22034/JZEPN.2025.508427.1015، ۵-۲۳، (۲)، ۳، (عشایر)

۱. مقدمه

امروزه، جامعه عشایری ایران، به عنوان یک واقعیت اجتماعی و بخشی از ساختار تاریخی-فرهنگی فعال از پیکره جامعه ملی است. گرچه، نسبت جمعیت آنها کمتر از جمعیت شهر و روستا است، لیکن تأثیر اقتصادی، اجتماعی و نقش دفاعی و مرزداری آنان انکارناپذیر بوده و بدون تردید، یکی از میراث‌های گرانقدر و ضروری ایران زمین هستند که چندین برابر نسبت جمعیتی خود در تأمین مواد پروتئینی، به ویژه گوشت قرمز کشور نقش دارند. علیرغم این تأثیرات و نقش آفرینی‌ها، به دلیل متفاوت بودن شرایط زندگی زیستگاه‌های عشایری، این قشر از جامعه، در محرومیت بیشتری نسبت به سایر گروه‌های اجتماعی به سر می‌برند (سازمان امور عشایر ایران، ۱۳۹۶).

از آنجا که آمایش سرزمین و توسعه کشور نیازمند توجه به همه زیستگاه‌های بشری (شهری، روستایی و عشایری) است، با توجه به محرومیت بیش از حد جامعه عشایری به دلیل متفاوت بودن سبک و شرایط زندگی، بحث اسکان عشایر با هدف برنامه‌ریزی بهتر و سامان‌دهی جامعه عشایری از دوره پهلوی اول با نگرش سیاسی شروع شده و تا برنامه چهارم توسعه (۱۳۸۴ تا ۱۳۸۸) با هدف توسعه ادامه داشته است (صیدزاده و رضایی، ۱۳۹۵؛ مهدوی و طاهرخانی، ۱۳۸۳). در طی تاریخ کشور، عشایر همواره یک قدرت نظامی مستحکم برای حفظ کشور بوده‌اند (Rudi, 2017). بنابراین باید برای ساماندهی این قشر مهم جامعه، اقامتگاه‌های مناسب عشایری ایجاد شود.

یکی از موضوعات مهمی که در دهه‌های اخیر، با توجه به اقلیم نیمه‌خشک ایران مطرح بوده، ساماندهی عشایر با هدف حفظ زیست‌بوم (Alerstam et al., 2003; Fryxell & Sinclair, 1988) و با اهداف مختلف سیاسی،

اقتصادی، اجتماعی و محیطی بوده است. تدوین طرح‌های اسکان عشایر، نخستین بار به سال ۱۳۷۰ بر می‌گردد که با توجه به شرایط خاص زندگی عشایری، از زمان پهلوی اول، به دلایل سیاسی و امنیتی، آغاز و در دوران بعد از پیروزی انقلاب اسلامی با نگرش توسعه و عمران و با توجه به هماهنگی با برنامه‌ریزی‌های توسعه کشور و بر اساس ظرفیت‌سنجی و لحاظ نمودن دیدگاه‌های عشایر، خدمات‌رسانی و بالا بردن سطح زندگی آنها ادامه یافت، به نحوی که تعدادی از طرح‌های اسکان، به‌طور عملی در قالب کانون‌های اسکان عشایر در قلمروهای ایلی اجرا شد (دهقانی و همکاران، ۱۳۹۱).

با اولویت یافتن اهداف اجتماعی در پارامترهای توسعه و تدوین این اهداف در قالب برنامه‌های توسعه، به تدریج، نگرش انسانی و جامعه‌شناختی پیرامون کیفیت زندگی به ادبیات توسعه راه یافت (فتاحی و همکاران، ۱۳۹۱). کیفیت زندگی به عنوان شاخص تعیین‌کننده پیشرفت جامعه، شامل عوامل مهمی است که بیانگر چگونگی زیستن افراد یک جامعه و رفاه شخصی افراد است (Bień & Bień-Barkowska, 2016). با توجه به اینکه شاخص کیفیت زندگی، تحت تأثیر عوامل مهمی اعم از ارزش‌های اجتماعی و فردی قرار دارد، مفهوم و معنایی بسیار گسترده داشته (فتاحی و همکاران، ۱۳۹۱) و این گسترده‌گی، در نواحی عشایری، به دلیل مقیاس بسیار کوچک و تراکم کم سکونتگاه‌ها، و چالش‌های احتمالی کانون‌های اسکان عشایری، بیشتر است (شفیق، ۱۳۷۲).

اتخاذ سیاست اسکان عشایر توسط برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران به‌ویژه از برنامه دوم توسعه (۱۳۷۴-۱۳۷۸) تاکنون، باعث گردیده، میلیاردها ریال اعتبار دولتی و غیردولتی در این زمینه هزینه گردد و کانون‌های هدایتی و خودجوش متعددی

همچنین، حدود ۶/۱ میلیون هکتار مراتع استان (۲۲ درصد از مراتع استان) متعلق به عشایر است (اداره کل امور عشایر خراسان رضوی، ۱۳۹۶). در منطقه مورد مطالعه، پنج طایفه عشایری (بهلولی، دلاکه، کلندرزی، اردنی، تاجیک) حضور دارند که در چهار کانون توسعه اسکان یافته‌اند. با توجه به اینکه یکی از مهم‌ترین آثار اجرای طرح اسکان، اثرات زیست‌محیطی است که می‌تواند کیفیت زندگی عشایر را تحت تأثیر قرار دهد، هدف پژوهش حاضر، ارزیابی آثار زیست‌محیطی اجرای طرح اسکان بر کیفیت زندگی عشایر است. این ارزیابی، امکان کمک به اجرای هرچه موفق‌تر و بهتر فرآیند طرح اسکان را فراهم می‌آورد تا هم استفاده بهینه‌ای از اعتبارات موجود به عمل آید و هم شرایط اسکان پایدار برای خانوارهای عشایری اسکان یافته و در حال اسکان فراهم شود. در این راستا، پرسش اصلی پژوهش، این است که اجرای طرح‌های اسکان چه تأثیری در کیفیت زیست-محیطی زندگی عشایر داشته است؟

۲. ادبیات و مبانی نظری

۱،۲. پیشینه پژوهش

پژوهش‌های متعددی پیرامون کیفیت زندگی صورت گرفته است که می‌توان به مطالعات زیر اشاره کرد. رضوانی و همکاران (۱۳۸۸) در مطالعه خود دریافتند، درآمد خانوار، امکانات زیربنایی، تحصیلات، مشارکت، سلامت و کیفیت محیط را می‌توان به عنوان مؤثرترین مؤلفه‌ها در کیفیت زندگی تعیین کرد. علی‌زاده و همکاران (۱۳۹۲) نیز بیان کردند، اگرچه، کیفیت زندگی از نظر شاخص‌های ترکیبی در بین کانون‌های اسکان مورد مطالعه، تفاوت چندانی ندارد، اما تفاوت‌هایی در رضایت پاسخ‌دهندگان در سنجش‌های مختلف

ایجاد و تجهیز شود (سازمان امور عشایر ایران، ۱۳۹۶). با توجه اهداف طرح اسکان و ساماندهی عشایر و با عنایت به اینکه اسکان عشایر کوچنده، در عین حال که خود حاصل تغییر و تحولاتی در ساختارها و ساختارهای اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و محیطی جامعه عشایری بوده و اینکه می‌تواند منشأ و علت تغییر و تحولات جدیدی گردد، باید توجه نمود که درک و شناخت تحولات و اثرات اسکان عشایر کوچنده در ابعاد و وجوه مختلف، در گرو مطالعات و پژوهش‌های علمی دقیق و منظم است (دهقانی و همکاران، ۱۳۹۱). علیرغم گذشت چند دهه از طرح اسکان عشایر و اجرای آن، هنوز تأثیر و تأثر اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، محیطی و سیاسی آن در مناطق مختلف آشکار نیست. حال آن که اولین نیاز برنامه‌ریزی، رسیدن به شناخت کامل و ارزیابی صحیح از اقدامات صورت گرفته است.

بر اساس نتایج ثبت‌پایه جمعیت عشایر کوچنده کشور (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۹)، جمعیت عشایر کوچنده ایران یک میلیون و ۱۱۵ هزار و ۴۱ نفر در قالب ۲۵۱ هزار و ۶۲۴ خانوار بوده است که در ۳۱ استان کشور استقرار دارند. عشایر کوچنده، با تولید ۲۰ درصد از نیازهای پروتئینی کشور، از مولدترین اقشار جامعه به شمار می‌روند و نقش آنان در رخدادهای تاریخی و اجتماعی و فرهنگی و حفاظت از مرزهای کشور نیز دارای ارزش‌های فراوانی است. جمعیت عشایری استان خراسان رضوی نیز، رابر با ۳۵،۰۲۷ نفر در قالب ۷،۰۰۵ خانوار است که در سطح شهرستان‌های مشهد، کلات، سرخس، چناران، قوچان، درگز، نیشابور، سبزوار، خوشاب، خواف، کاشمر، خلیل‌آباد و بردسکن پراکنده‌اند. این جمعیت عشایری دارای ۹۹۵،۰۰۰ واحد دامی (۱۰ درصد دام استان) بوده و بیش از ۶۰ درصد از مساحت استان را در قلمرو کوچ خود دارند.

سلامت محیط، سلامت اجتماعی، اقتصادی، روانی و جسمی افراد، دیده می‌شود.

همچنین، پورطاهری و همکاران (۱۳۹۰) به این نتیجه رسیدند، مهمترین شاخص‌های موثر بر کیفیت زندگی شامل شاخص‌های اقتصادی، زیست‌محیطی، اجتماعی، زیرساختی و تأسیسات، مسکن و سرپناه، بهداشت و سلامت و آموزش هستند. در مطالعه براگمن و همکاران

(Bruggemann et al., 2007) نیز مشخص شد، عواملی همچون شغل مناسب، درآمد، مسکن، آموزش، سلامتی و بهداشت، درمان، کیفیت محیطی زندگی، عوامل تعیین‌کننده کیفیت زندگی هستند (عبدالهی، ۱۳۸۴). از دیگر مطالعات صورت گرفته مرتبط با این موضوع می‌توان به مطالعات زیر (جدول ۱) اشاره کرد.

جدول (۱) پیشینه تحقیق

پژوهشگر(ان)	یافته‌ها و نتایج
خراسانی و همکاران (۱۴۰۰)	شاخص‌های کیفیت زندگی، قبل و بعد از اسکان در روستای آزادگان واقع در شهرستان جیرفت، با سطح معناداری کمتر از (۰/۰۵)، اثرات مثبتی نداشته است.
محمدی‌زاده و همکاران (۱۳۹۶)	در مؤلفه‌های آموزش (برخورداری امکانات کافی برای آموزش)، کیفیت سلامت و کیفیت اوقات فراغت، عشایر اسکان‌یافته وضعیت بهتری نسبت به عشایر اسکان‌نیافته داشتند و به لحاظ دو مؤلفه امنیت و مشارکت، وضعیت عشایر اسکان‌نیافته بهتر بود.
فرزاده و همکاران (۱۳۹۶)	اسکان در اطرافگاه‌های فصلی، خطرات زیست‌محیطی را افزایش داده است. همچنین، علیرغم بهبود نسبی در برخورداری از خدمات در کانون‌های اسکان، یکجانشین شدن جوامع کوچک، به دلیل محدود شدن شعاع چرای دام، افزایش زمان اقامت دام در مرتع، چرای زودرس و غیره، تخریب و فرسایش مراتع پیرامون سکونتگاه‌ها را در پی داشته است.
قادرمرزی و همکاران (۱۳۹۵)	عامل کیفیت محیطی، یکی از عوامل تأثیرگذار بر کیفیت زندگی روستائیان است که مقدار آن در این مطالعه (کیفیت زندگی روستائیان شهرستان روانسر) کمتر از حد متوسط (۵) است.
ضیاء‌توانا و توکلی (۱۳۸۶)	علیرغم کاهش دام خانوارهای مورد بررسی، شاخص‌های کیفی مدیریت مرتع که ناظر بر نوع رفتار با مرتع است، روند نامطلوبی داشته و در نتیجه، تخریب مراتع پیرامون سکونتگاه‌های مورد بررسی تشدید شده است.
قاضی‌زاده (۱۳۷۷)	بعد از کناره‌گیری پهلوی اول از سلطنت، به طور مجدد، کوچ‌روی شکل گرفت و بسیاری از خانوارهای اسکان‌یافته دوباره به شیوه زندگی مبتنی بر کوچ روی آوردند.
Teitelbaum & Mueller (2019)	اسکان، تأثیرات منحصربه‌فردی بر جمعیت حیوانات، اکولوژی جامعه و زیست‌بوم‌ها دارند.
Larsen & Hassan (2003)	در زمان وقوع خشکسالی، سوءتغذیه کودکان اسکان‌یافته، به‌طور تقریبی، سه برابر بیشتر از کودکان عشایری و کوچنده است و اسکان تجربه موفق‌تری نبوده است.

منبع: (پژوهش حاضر، ۱۴۰۳)

اجرای طرح اسکان در بهبود کیفیت زندگی عشایر (به‌ویژه در شهرستان خواف) نپرداخته است.

۲،۲. مبانی نظری

۱،۲،۲. عشایر کوچنده

عشایر کوچنده دارای سه ویژگی اجتماعی و قبیله‌ای، اتکای معاش به دامداری، شیوه زندگی مبتنی بر کوچ می‌باشد (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۹: ۶). وقتی از عشایر صحبت می‌شود، در واقع از سه

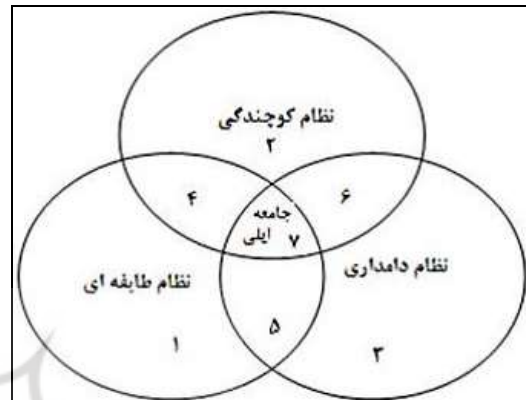
بررسی و مرور پیشینه پژوهش نشان می‌دهد با توجه به اهمیت کیفیت زندگی عشایر کشور، مطالعات زیادی پیرامون موضوع تحقیق صورت نگرفته است. بیشتر مطالعات صورت گرفته در خصوص آثار اجرای طرح اسکان بر ابعاد اقتصادی و اجتماعی متمرکز بوده و یکی از مهم‌ترین پیامدهای اجرای طرح‌های اسکان که پیامدهای زیست‌محیطی می‌باشد، نادیده گرفته شده است و تاکنون هیچ پژوهشی به ارزیابی آثار زیست‌محیطی

ممکن است فقط خواست سرپرست خانوار و یا خواست سرپرست خانوار همراه با مشورت اعضای خانوار باشد؛ با این وصف، فرآیند اسکان، از زمانی که دغدغه فکری عضو یا اعضای یک خانوار عشایری، متوجه امر اسکان می‌گردد، شروع و در زمانی که خانوار استقرار دائم می‌یابد، به پایان می‌رسد (کرم‌پور، ۱۳۸۱).

اسکان جامعه کوچ‌رو در ایران، به‌گونه‌ای خودجوش، اجباری یا حمایت‌شده از سوی دولت، اغلب با افزایش تخریب پوشش گیاهی پیرامون سکونتگاه‌های عشایری همراه بوده است. محدود شدن فضای حیاتی عشایر، تمرکز بهره‌برداری از سطح محدودی از مراتع را به دنبال داشته و افزایش تعداد دام و گسترش اراضی زارعی در عرصه‌های مرتعی این مسئله را تشدید نموده است. افزایش مصرف هیزم به ویژه در مناطق سردسیر (بیلاق)، تخریب پوشش گیاهی را شدت بخشیده و با تشدید فقر عشایر، انگیزه‌های بهره‌برداری پایدار از منابع طبیعی از بین رفته است (ضیاء‌توانا و توکلی، ۱۳۸۶).

یکی از مباحث مهمی که همواره در دهه‌های اخیر مطرح بوده، ساماندهی عشایر با اهداف مختلف در کشور است. با اولویت یافتن اهداف اجتماعی در پارامترهای توسعه و تدوین این اهداف در قالب برنامه‌های توسعه، به تدریج نگرش انسانی و جامعه‌شناختی پیرامون کیفیت زندگی به ادبیات توسعه راه یافته است (فتاحی و همکاران، ۱۳۹۱). در رابطه با اسکان عشایر، دیدگاه‌های نظری و مکاتب فکری مختلفی وجود دارد (جدول ۲). از دیدگاه رشد، توسعه و تحول، اسکان عشایر عبارت است از: «تغییر رفتار اقتصادی و اجتماعی عشایر به منظور بهبود کیفیت زندگی و بالا بردن سطح آن و گام گذاردن در مسیر تحول و پیشرفت دائمی» (ریاحی و همکاران، ۱۳۹۲). با این وجود، خود

مجموعه و نظام متداخل صحبت به میان می‌آید که شامل: "نظام طایفه‌ای یا قبیله‌ای"، "نظام کوچندگی"، "نظام دامداری و نوع معیشت" است. اشتراک و نقطه تمرکز این سه نظام که روی هم قرار می‌گیرند، "جامعه ایلی و عشایری" را تشکیل می‌دهند (امان‌اللهی بهاروند و همکاران، ۱۳۸۳).

شکل (۱) ترسیم جامعه ایلی (عشایری) (امان‌اللهی بهاروند و همکاران، ۱۳۸۳)

اسکان عشایر، فرآیندی است که طی آن، شیوه جامعه کوچ‌رو، تغییر و تحول می‌یابد، این تحول، هرچند به صورت ظاهری با ترک کوچ‌روی و یکجانشینی در مسکن ثابت شناخته می‌شود، در بطن خویش، ناظر بر تغییرات اساسی در مبانی فرهنگی، اجتماعی-اقتصادی و زیستی عشایر است (ریاحی و همکاران، ۱۳۹۲). اسکان عشایر، نوعی تغییر و تحول است و می‌توان اظهار داشت که به لحاظ ماهیت، حرکتی تکاملی است (شاطری و حجتی‌پور، ۱۳۹۰).

اسکان عشایر، شامل مجموعه‌ای از تصمیم‌گیری‌ها و عملیاتی فیزیکی است که طی آن، خانوار عشایری، داوطلبانه در محل مناسبی اسکان یا استقرار دائم می‌یابند. تصمیم‌گیری در این فرآیند نقش مهمی دارد، زیرا بر شکل اسکان، دوره زمانی انتقالی از کوچ‌نشینی دائم به استقرار دائم، و روابط اجتماعی جدید تاثیرگذار است. تصمیم‌گیری

اسکان هدف نیست، بلکه وسیله‌ای برای ایجاد تحول در همه ابعاد اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی مردم بوده و ممکن است خواستگاه

انگیزشی، برنامه‌ای، اجباری یا خودانگیزخته داشته باشد.

جدول (۲) دیدگاه‌های تأثیرگذار و مرتبط با اسکان عشایر در ایران

دیده‌گاه	الگو	دلایل اسکان	انطباق زمانی
نوسازی و مدرنیته	نوسازی	جامعه عشایری مانع شکل‌گیری جامعه مدرن است. اسکان برای دسترسی به خدمات و عامل توسعه‌یافتگی است.	پهلوی اول تا برنامه اول توسعه بعد انقلاب (۱۳۴۰ به بعد)
یکجانشینی	تقریباً تمام نظریه‌ها	عشایر امکان کمتری در دسترسی به خدمات دارند و تداوم این روند موجب عقب‌ماندگی آنها می‌شود.	دوره پهلوی تاکنون
تغییرات اجتماعی	کلاسیک	اسکان برای توسعه و دستیابی به رشد اقتصادی	دوره پهلوی تا برنامه دوم
	معاصر	اسکان برای ارتقاء ابعاد اقتصادی، اجتماعی و محیطی	برنامه سوم بعد از انقلاب تاکنون
مهاجرت	نوسازی	جاذبه‌های شهری سبب اسکان گردیده است.	دوره پهلوی تاکنون
	وابستگی	عقب ماندن جوامع عشایری از توسعه باعث یکجانشین شدن است.	
	سیستمی	دلایل اسکان هم عقب‌ماندگی و هم جاذبه‌های شهری است.	
عدالت اجتماعی	تأمین نیازهای اساسی	اسکان جهت بهره‌مندی از امکانات و خدمات است.	دوره اول بعد از انقلاب
توسعه پایدار	توسعه پایدار	جهت ارتقاء سطح زندگی اجتماعی، اقتصادی و محیطی	برنامه سوم و چهارم بعد از انقلاب

منبع: (محمدپور، ۱۳۸۳)

۲،۲،۲. کیفیت زندگی

پژوهشگران معتقدند، مفهوم اصطلاح کیفیت زندگی مانند مفهوم توسعه، تا حدودی مبهم است. از طرفی، کیفیت زندگی فردی به چگونگی گذران زندگی فرد بستگی داشته، و از طرف دیگر، دربرگیرنده موقعیت‌های زندگی شامل محیط پیرامونی و یا فرهنگ هر جامعه است (ضرابی و همکاران، ۱۳۹۳). کیفیت زندگی به عنوان مفهومی برای نشان دادن میزان رضایت فرد از زندگی و به عبارتی، معیاری برای تعیین رضایت و عدم رضایت افراد و گروه‌ها از ابعاد مختلف زندگی است (کاظمی‌کرد علیوند، ۱۳۹۳). این ابعاد می‌تواند زمینه‌های تغذیه‌ای، آموزشی، بهداشت، امنیت و اوقات فراغت را شامل شود (میرعالی و همکاران، ۱۳۹۷).

امروزه در ادبیات برنامه‌ریزی توسعه، مباحث کیفیت زندگی به عنوان یک اصل اساسی، پیوسته مورد نظر برنامه‌ریزان و مدیران امر توسعه است

(قالیباف و همکاران، ۱۳۹۰). اگرچه ابعاد اساسی کیفیت زندگی برای همه یکسان است، درجات این کیفیت در افراد، متفاوت است. مفهوم کیفیت زندگی نخستین بار در مباحث بهداشت و سلامت مطرح شد. در آن دوره، کیفیت زندگی به عنوان «هماهنگی درونی یک فرد، و هماهنگی وی با جهان پیرامونی» تعریف شد (Elkinton, 1966). مفهوم گسترده کیفیت زندگی در برگیرنده مباحثی مانند وضعیت روانی، روابط اجتماعی و ویژگی‌های محیطی است (Moons et al., 2006). از دیدگاه کوچکی‌نژاد و همکاران (۱۳۹۰) کیفیت زندگی به معنای مفهومی برای نشان دادن چگونگی برآورده شدن نیازهای انسانی و همچنین معیاری برای درک رضایت یا نارضایتی افراد و گروه‌ها از ابعاد مختلف زندگی است. لارسن و همکاران (Larsen & Hassan, 2003) نیز کیفیت زندگی را اینگونه تعریف می‌کنند: «میزان استفاده افراد از امکاناتی که از آن برخوردار هستند؛

شاخص‌ها با روش مشخص و معینی ارزیابی نشده‌اند (خوارزمی، ۱۳۸۳).

در ایران، در برنامه‌های توسعه قبل از انقلاب، به‌گونه‌های مختلف و هرچند ناچیز به کیفیت زندگی توجه شده است؛ اما پس از پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی با تشکیل نهادهایی چون بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، جهاد سازندگی، مراکز خدمات روستایی و عشایری، شوراهای اسلامی، کمیته امداد امام خمینی (ره)، هیئت‌های هفت‌نفره واگذاری زمین، خانه‌های همیار، طرح شهید رجایی و سایر نهادهای انقلابی، تلاش شد تا به بهزیستی و بهبود وضعیت اجتماعی، اقتصادی و بهداشتی روستائیان کمک شود (ازکیا و غفاری، ۱۳۸۸) و کیفیت زندگی در نواحی روستایی افزایش یابد.

۳. روش‌شناسی

پژوهش حاضر از نوع پژوهش‌های کمی و از نظر روش‌شناسی از نوع توصیفی-تحلیلی است و از نظر هدف، جزء پژوهش‌های کاربردی محسوب می‌شود. جامعه آماری در این پژوهش، خانوارهای ساکن در کانون‌های عشایری هستند که تعداد آنها ۷۷۹ خانوار بود. روش نمونه‌گیری، تصادفی ساده بود. حجم نمونه، از طریق فرمول کوکران، ۲۵۸ خانوار تعیین شد که به نسبت جمعیت هر کانون، نمونه‌ها برآورد شدند (جدول ۳). ابزار گردآوری داده‌ها، پرسشنامه محقق‌ساخته بود که روایی صوری آن توسط اساتید دانشگاهی بررسی و پایایی آن نیز با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ ($\alpha > 0.7$) سنجش و تایید گردید. طیف سنجش اثرات اجرای طرح اسکان بر بُعد زیست‌محیطی کیفیت زندگی، طیف لیکرت پنج‌گزینه‌ای (خیلی کم (۱)، کم (۲)، متوسط (۳)، زیاد (۴) و خیلی زیاد (۵)) بود. تجزیه و تحلیل داده‌ها از طریق آزمون‌های آماری استنباطی و با استفاده نرم‌افزار SPSS23 انجام شد.

اما نه فقط آن امکاناتی که فرد بدان دست یافته است، بلکه تمامی شرایط و فرصت‌هایی را که فرد بتواند، نیازهای خود را تامین کند، و رفاه خود را درون فرآیندهای اقتصادی، اجتماعی و محیطی فراهم نماید، را در بر می‌گیرد».

لازم به ذکر است، کیفیت زندگی مفهومی جدید و نوپا نیست. بلکه در فلسفه یونان نیز وجود داشته و ارسطو در مبحث شادکامی بدان اشاره کرده است. در دوران جدید، کسانی چون کی‌یرکگارد، ژان پل سارتر، مازلو و دیگران، در بحث راجع به حالت‌های درونی اشخاص، به آن توجه کرده‌اند (پورطاهری و همکاران، ۱۳۹۰). به لحاظ آکادمیک، مفهوم کیفیت زندگی به عنوان یک زمینه پژوهشی از اوایل دهه ۱۹۶۰ میلادی مطرح شد (ربانی-خوراسگانی و کیانپور، ۱۳۸۵). این در حالی است که نخستین بار واژه کیفیت زندگی به صورت تخصصی در آمریکا توسط پیژو در سال ۱۹۲۰ در کتاب اقتصاد و رفاه به کاربرده شد (نیازی و خراسانی، ۱۳۹۱).

آنچه بدیهی می‌نماید، آن است که در علوم مختلف بنا به ابعاد و ماهیت متفاوت این واژه، تعابیر گوناگونی برای کیفیت زندگی به کار رفته است. به عنوان مثال، اقتصاددانان مفهوم مطلوبیت را به جای کیفیت زندگی به کار می‌گیرند و یا روان-شناسان از اصطلاحات رضایت‌مندی یا شادکامی استفاده می‌کنند. حیطة مربوط به کیفیت زندگی و سنجش آن، چه بسا در هیچ زمانی به اندازه امروز وسیع نبوده است. در سه دهه گذشته، تلاش‌های زیادی برای سنجش کیفیت زندگی در نقاط مختلف دنیا صورت گرفته است و پژوهشگران، کارگزاری‌ها یا بنگاه‌های دولتی، رسانه‌های گروهی و سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی، شاخص‌های گوناگونی را بدین منظور مطرح و پیشنهاد کرده‌اند ولی به نظر می‌رسد که معایب و مزایای هر یک از این

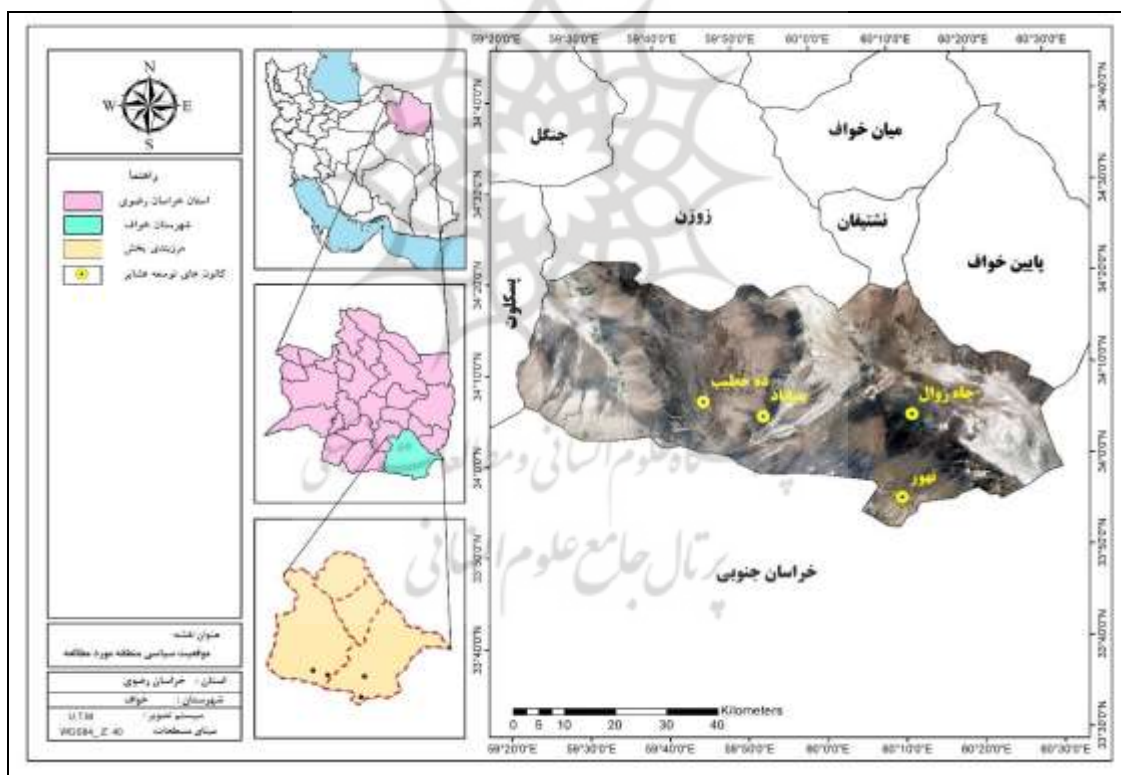
جدول (۳) نحوه توزیع فضایی پرسشنامه‌ها در شهرستان خواف بر اساس فرمول کوکران

ردیف	کانون اسکان	خانوار	حجم نمونه
۱	چاه زول	۳۲۵	۱۰۸
۲	نهور	۶۰	۲۰
۳	ده خطیب	۱۷۲	۵۷
۴	بنیاد	۲۲۲	۷۳
۵	جمع کل	۷۷۹	۲۸۵

منبع: پژوهش حاضر، ۱۴۰۳

تایید از غرب به شهرستان رشتخوار و گناباد از شمال غرب به تربت حیدریه و از شرق به افغانستان محدود می‌شود و حدود ۱۲۱ کیلومتر مرز مشترک با کشور افغانستان دارد. شهرستان مرزی خواف، دارای مساحت حدود ۹,۸۲۷ کیلومترمربع بوده و مرکز آن شهر خواف است. از مجموع ۱۳۸,۹۷۲ نفر جمعیت شهرستان خواف در سال (۱۳۹۵)، ۷۱,۴۶۴ نفر معادل ۵۱/۴ درصد در مناطق روستایی زندگی می‌کنند که این مقدار دو برابر متوسط استانی است. همچنین جمعیت عشایری خواف، ۶,۱۶۱ نفر بوده که بیشترین جمعیت عشایری در استان را در خود جای داده است (شکل ۲).

شهرستان خواف بین (۵۹ درجه و ۴۶ دقیقه و ۲۱ ثانیه تا ۶۰ درجه و ۵۴ دقیقه و ۲۲ ثانیه) طول شرقی و (۳۳ درجه و ۵۲ دقیقه و ۱۸ ثانیه تا ۳۴ درجه و ۵۹ دقیقه و ۲۹ ثانیه) عرض شمالی واقع گردیده است. این شهرستان از شمال به شهرستان

شکل (۲) نقشه موقعیت روستاهای مورد مطالعه (منبع: پژوهش حاضر، ۱۴۰۳)

۴. یافته‌ها و بحث

درصد در گروه سنی (۲۰-۲۹) سال و کمترین تعداد در گروه بالاتر از ۶۰ سال (۱۰/۲) درصد قرار داشتند. همچنین (۸۰/۸) درصد پاسخگویان را مردان و (۱۹/۲) درصد را زنان تشکیل می‌دهند.

همانطور که در جدول (۴) ملاحظه می‌شود، از مجموع ۲۵۸ نفر از پاسخگویان، عمده افراد (۲۹/۷)

جدول (۶) نتایج حاصل از میزان تمایل به بازگشت به زندگی قبل از اسکان را نشان می‌دهد. نتایج گویای آن است که اکثریت پاسخگویان برابر با (۶۶/۵) درصد در حد خیلی کم، تمایل به بازگشت به زندگی قبل از اسکان داشته‌اند و (۶/۷) درصد پاسخگویان در حد کم، تمایل به بازگشت به زندگی قبل از اسکان داشته‌اند. بر این اساس (۷۳/۲) درصد از پاسخگویان، تاحدودی، تمایلی به بازگشت به زندگی قبل از اسکان ندارند.

جدول (۶) تمایل به بازگشت به زندگی قبل از اسکان

مقدار	آماره	فراوانی	درصد
خیلی کم	۶	۶۲/۱	
کم	۳	۱۳/۱	
متوسط	۲۳	۱۱/۷	
زیاد	۱۲۳	۹/۶	
خیلی زیاد	۱۰۳	۳/۵	
جمع	۲۵۸	۱۰۰	

منبع: (پژوهش حاضر، ۱۴۰۳)

همچنین، نتایج حاصل از بررسی معیار مهاجرت به شهر عشایر اسکان یافته (جدول ۷) نشان داد که (۶۲/۱) درصد در حد خیلی کم، تمایل دارند که به شهر مهاجرت نمایند، (۱۳/۱) درصد در حد کم و در مجموع (۷۵/۲) درصد بعد از اجرای طرح اسکان تمایلی به مهاجرت به شهر ندارند.

جدول (۷) میزان تمایل مهاجرت به شهر

مقدار	آماره	فراوانی	درصد
خیلی کم	۱۶۰	۶۲/۱	
کم	۳۴	۱۳/۱	
متوسط	۳۰	۱۱/۷	
زیاد	۲۵	۹/۶	
خیلی زیاد	۹	۳/۵	
جمع	۲۵۸	۱۰۰	

منبع: (پژوهش حاضر، ۱۴۰۳)

(۸۹/۵) درصد از پاسخگویان متأهل و (۱۰/۵) درصد از آنها مجرد بوده‌اند. نتایج بررسی سطح تحصیلات بیانگر آن است که، بیشترین تعداد دارای مدرک تحصیلی راهنمایی (۲۵/۹) درصد و کمترین تعداد دارای مدرک تحصیلی فوق لیسانس (۰/۶) درصد هستند.

جدول (۴) ویژگی‌های فردی پاسخگویان

مقوله	بیشترین	کمترین
وضعیت سنی	بین ۲۰ تا ۲۹ سال: ۲۹/۷ درصد	بیشتر از ۶۰ سال: ۱۰/۲ درصد
جنسیت	مرد: ۸۰/۸ درصد	زن: ۱۹/۲ درصد
تاهل	متاهل: ۸۹/۵ درصد	مجرد: ۱۰/۵ درصد
تحصیلات	راهنمایی: ۲۵/۹ درصد	فوق لیسانس و بالاتر: ۰/۶ درصد

منبع: (پژوهش حاضر، ۱۴۰۳)

یکی از مهم‌ترین مسائلی که در اجرای طرح- های اسکان باید در نظر گرفت، ارزیابی میزان رضایت افراد اسکان یافته از اجرای طرح اسکان است که در جدول (۵) بدین شرح است: (۴۷/۵) درصد پاسخگویان از طرح اسکان در حد زیاد، (۳۹/۹) درصد در حد خیلی زیاد، (۹) درصد در حد متوسط، (۲/۳) درصد پاسخگویان در حد خیلی کم و (۱/۲) درصد در حد کم رضایت داشته‌اند. به طور کلی (۸۷/۴) درصد پاسخگویان در حد زیاد و خیلی زیاد از اجرای طرح اسکان رضایت داشتند.

جدول (۵) میزان رضایت از اجرای طرح اسکان تمایل

مقدار	آماره	فراوانی	درصد
خیلی کم	۶	۲/۳	
کم	۳	۱/۲	
متوسط	۲۳	۹	
زیاد	۱۲۳	۴۷/۵	
خیلی زیاد	۱۰۳	۳۹/۹	
جمع	۲۵۸	۱۰۰	

منبع: (پژوهش حاضر، ۱۴۰۳)

X^2) برای گویه‌های این متغیر، میزان معناداری برای تمام گویه‌ها کمتر از (۰/۰۵) محاسبه شد که نشان می‌دهد تمام شاخص‌ها معنادار بوده و قابلیت تعمیم را به کل جامعه دارد.

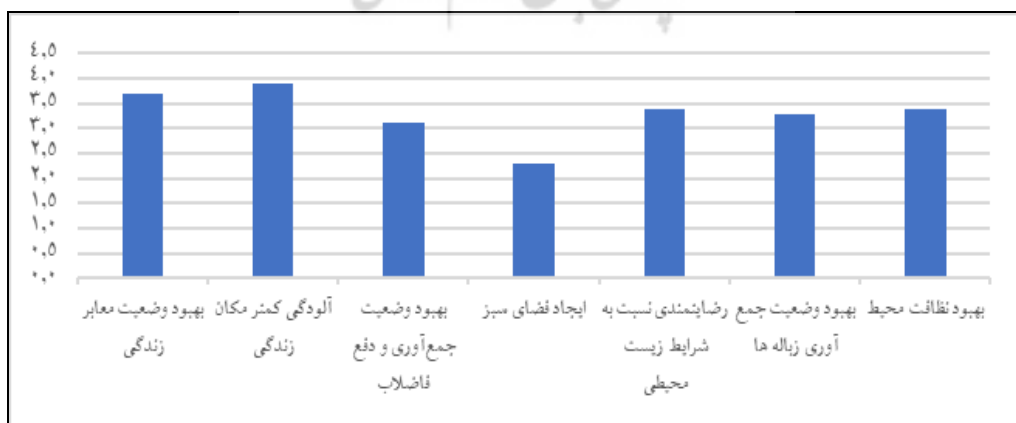
ارزیابی شاخص‌های زیست‌محیطی اجرای طرح اسکان، نشان‌دهنده این است که اجرای طرح اسکان، آثار زیست‌محیطی بیش از حد متوسط ($\mu=3$) داشته است (شکل ۳).

در ادامه، بعد زیست‌محیطی اجرای طرح اسکان با استفاده از هفت گویه، بر اساس آمار توصیفی (فراوانی، درصد فراوانی و میانگین) و آزمون استنباطی (کای اسکوئر) مورد بررسی قرار گرفت (جدول ۸). در بین گویه‌ها، بیشترین میانگین متعلق به گویه "آلودگی کمتر مکان زندگی" با میانگین ($\mu=3/9$) است و کمترین میانگین، متعلق به گویه "ایجاد فضای سبز" با میانگین ($\mu=2/3$) است. قابل ذکر است که با توجه به استفاده از آزمون

جدول (۸) آماره‌های توصیفی گویه‌های آثار زیست‌محیطی اجرای طرح اسکان بر بهبود کیفیت زندگی عشایر

X^2	میانگین	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	آماره	گویه‌های آثار زیست‌محیطی
۰/۰۰	۳/۷	۵۹	۶۹	۱۲۶	۴	۰	فراوانی	بهبود وضعیت معابر
		۲۲/۷	۲۶/۸	۴۸/۷	۱/۷	۰	درصد	
۰/۰۰	۳/۳	۲۲	۵۲	۱۶۰	۱۹	۵	فراوانی	بهبود وضعیت جمع‌آوری زباله‌ها
		۸/۵	۲۰/۱	۶۲/۱	۷/۳	۲	درصد	
۰/۰۰	۳/۱	۳۰	۷۷	۵۷	۸۲	۱۲	فراوانی	بهبود وضعیت جمع‌آوری و دفع فاضلاب
		۱۱/۷	۲۹/۷	۲۲/۲	۳۱/۸	۴/۷	درصد	
۰/۰۰	۳/۴	۱۷	۸۲	۱۴۱	۱۶	۲	فراوانی	بهبود نظافت محیط
		۶/۴	۳۱/۸	۵۴/۵	۶/۴	۰/۹	درصد	
۰/۰۰	۳/۹	۴۹	۱۴۵	۶۱	۲	۱	فراوانی	آلودگی کمتر مکان زندگی
		۱۹	۵۶/۶	۲۳/۶	۰/۶	۰/۳	درصد	
۰/۰۰	۲/۳	۲۹	۴۱	۲۳	۵۴	۱۱۱	فراوانی	ایجاد فضای سبز
		۱۱/۱	۱۵/۷	۹/۳	۲۱	۴۲/۹	درصد	
۰/۰۰	۳/۴	۲۳	۸۶	۱۲۹	۱۸	۲	فراوانی	رضایتمندی نسبت به شرایط زیست‌محیطی
		۹	۳۳/۵	۵۰/۱	۶/۴	۰/۹	درصد	

منبع: (پژوهش حاضر، ۱۴۰۳)

شکل (۳) آثار زیست‌محیطی اجرای طرح اسکان بر بهبود کیفیت زندگی عشایر (منبع: پژوهش حاضر، ۱۴۰۳)

جدول (۹) میانگین نمره آثار زیست‌محیطی اجرای طرح اسکان بر بهبود کیفیت زندگی عشایر به تفکیک کانون‌های اسکان

کانون اسکان	آثار زیست‌محیطی
ده‌خطیب	۳/۵۵
نهور	۳/۴۳
چاه‌زول	۳/۱۹
بنیاباد	۳/۲۸

منبع: (پژوهش حاضر، ۱۴۰۳)

به‌منظور بررسی تفاوت میان شاخص‌های آثار زیست‌محیطی اجرای طرح اسکان در بهبود کیفیت زندگی عشایر، با توجه به ترتیبی بودن شاخص‌های مورد مطالعه، از آزمون فریدمن استفاده شد. با توجه به میزان معناداری آزمون کای‌اسکوئر که کمتر از (۰/۰۵) است، می‌توان بیان داشت که از نظر آماری، با اطمینان (۹۵ درصد)، آثار زیست‌محیطی اجرای طرح اسکان در بهبود کیفیت زندگی عشایر، قابلیت تعمیم به کل جامعه را دارند (جدول ۱۰). همچنین، برای سنجش میزان تأثیر هر شاخص بر آثار زیست‌محیطی اجرای طرح اسکان در بهبود کیفیت زندگی عشایر باید از میانگین رتبه‌ای استفاده نمود (جدول ۱۱).

جدول (۹) میانگین نمره وضعیت اجرای طرح اسکان بر بهبود کیفیت زندگی به تفکیک کانون‌های اسکان را نشان می‌دهد. در بُعد زیست‌محیطی، بیشترین نمره میانگین مربوط به کانون ده‌خطیب با میانگین ($\mu=3/55$) و کمترین میانگین نیز مربوط به کانون چاه‌زول با میانگین ($\mu=3/19$) است. طبق مشاهدات میدانی که می‌توان گفت تأییدی بر نتایج تحقیق است، کانون ده‌خطیب، با توجه به دارا بودن شرایط مطلوب‌تر (دارا بودن منابع آبی بیشتر، هماهنگی بیشتر عشایر، مشارکت به‌نسبت بالا، ترکیب تقریباً برابر اهل سنت و شیعه در کانون (باعث رقابت بیشتر می‌شود)، سطح فرهنگی بهتر و محیط مطلوب‌تر)، مزایای بیشتری را از اجرای طرح اسکان در این کانون به‌دست آورده است.

در بُعد زیست‌محیطی، کانون چاه‌زول، با توجه به استقرار عشایر در دو محله قدیمی و جدید و تمیز بودن محله جدید، استقرار بیشتر امکانات در این محله و توجه بیشتر به فضای آن از نظر محیطی و در نهایت، دوگانگی موجود، کمترین مقدار میانگین را بین کانون‌های مورد مطالعه به خود اختصاص داده است.

جدول (۱۰) میزان معناداری آزمون فریدمن در شاخص آثار زیست‌محیطی اجرای طرح اسکان بر بهبود کیفیت زندگی عشایر

آثار زیست‌محیطی اجرای طرح اسکان در کیفیت زندگی	Chi-Square	درجه آزادی	میزان معناداری
	۵۴۸/۳۹۴	۶	۰/۰۰۰

منبع: (پژوهش حاضر، ۱۴۰۳)

جدول (۱۱) مقایسه میانگین آثار محیطی-کالبدی اجرای طرح اسکان بر بهبود کیفیت زندگی عشایر

رتبه	میانگین	میانگین رتبه‌ای	گویه‌های سنجش آثار محیطی اجرای طرح اسکان
۲	۳/۷۱	۴/۷۷	بهبود وضعیت معابر
۵	۳/۲۶	۳/۸۹	بهبود وضعیت جمع‌آوری زباله‌ها
۶	۳/۱۲	۳/۵۴	بهبود وضعیت جمع‌آوری و دفع فاضلاب
۴	۳/۳۶	۴/۰۶	بهبود نظافت محیط
۱	۳/۹۳	۵/۳۱	آلودگی کمتر مکان زندگی
۷	۲/۳۱	۲/۲۳	ایجاد فضای سبز
۳	۳/۴۳	۴/۲	رضایت‌مندی نسبت به شرایط زیست‌محیطی

منبع: (پژوهش حاضر، ۱۴۰۳)

رابطه (۲):

$$f_i^+ = \max_j f_{ij} \quad , f_i^- = \min_j f_{ij}$$

رابطه (۳):

$$f_i^+ = \min_j f_{ij} \quad , f_i^- = \max_j f_{ij}$$

همچنین، با توجه به این که برای بیان اهمیت نسبی معیارها، لازم است برای هر یک از آنها، وزن نسبی تعیین گردد. در گام چهارم این کار با استفاده از روش آنتروپی شانون صورت گرفت (جدول ۱۳).

جدول (۱۳) بالاترین و پایین ترین ارزش معیارها به همراه وزن

ارزش/معیار	آثار زیست محیطی
وزنها	۰/۳۱
f_i^+	۱/۰۱۵۱۹۸
f_i^-	-۱/۰۱۵۱۹۸

منبع: (پژوهش حاضر، ۱۴۰۳)

در مرحله بعد، فاصله هر گزینه از راه حل ایده آل مثبت محاسبه می شود و سپس، محاسبه تجمیع آن بر اساس رابطه های (۴) و (۵) صورت می گیرد (سجاسی قیداری و همکاران، ۱۴۰۰).

رابطه (۴)

$$S_j = \sum_{i=1}^n \frac{w_i (f_{ij}^+ - f_{ij})}{f_j^+ - f_j^-}$$

رابطه (۵)

$$R_j = \max_i [w_i (f_{ij}^+ - f_{ij}) / f_j^+ - f_j^-]$$

در رابطه (۴)، (S_j) فاصله گزینه (i) نسبت به راه حل ایده آل را نشان می دهد. در رابطه (۵) نیز، (R_j) بیانگر فاصله گزینه (i) از راه حل ایده آل منفی است. رتبه بندی عالی و بد به ترتیب بر اساس مقادیر (S_j) و (R_j) انجام خواهد شد (سجاسی-قیداری و همکاران، ۱۴۰۰).

در ادامه، به منظور تحلیل آثار زیست محیطی اجرای طرح اسکان در بهبود کیفیت زندگی عشایر در منطقه مورد مطالعه، از مدل تصمیم گیری چندمعیاره ویکور استفاده شد. ابتدا، داده های مورد نیاز از طریق پرسشنامه جمع آوری گردید و پس از تبدیل آنها به داده های کمی، ماتریس خام هر یک از معیارها در محدوده مورد مطالعه تعریف شد. این ماتریس تصمیم گیری از سطرها و ستون هایی تشکیل شده که در آن سطرها بیانگر گزینه ها، و ستون ها، معیارهای مورد سنجش را نشان می دهد. برای نرمال سازی ماتریس از رابطه (۱) استفاده شد (جدول ۱۲). در این، رابطه، (x_{ij}) و (f_{ij}) به ترتیب مقدار اولیه و مقدار نرمال شده گزینه (i) ام و بعد (j) ام را نشان می دهد. نتیجه داده های نرمال شده، ماتریس نرمال را تشکیل می دهد (نکونام و همکاران، ۱۳۹۴).

رابطه (۱)

$$f_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sqrt{\sum_{j=1}^n x_{ij}^2}} \quad , \quad i = 1, 2, \dots, m; \quad j = 1, 2, \dots, n$$

جدول (۱۲) استاندارد سازی امتیازهای داده شده

آثار زیست محیطی	کانون های اسکان
ده خطیب	۰/۰۴۱
چاه زول	۰/۰۴۳
نهور	۰/۰۴۸
بنیاد	۰/۰۴۶

منبع: (پژوهش حاضر، ۱۴۰۳)

در مرحله بعد، بهترین و بدترین مقدار برای همه توابع معیارها تعیین می گردد. به این صورت که اگر تابع معیار نشان دهنده سود باشد (تابع معیار مثبت باشد)، بهترین و بدترین مقادیر بر اساس رابطه (۲) محاسبه می شود و اگر تابع معیار، نشان-دهنده هزینه باشد، بهترین و بدترین مقادیر با استفاده از رابطه زیر محاسبه می شود.

جدول (۱۴) ضرب اوزان معیارها در ماتریس تصمیم-گیری و محاسبه Sj و Rj

کانون‌ها	اثر زیست محیطی	Sj	Rj
ده‌خطیب	۰/۳۱۰	۰/۵۹	۰/۳۱
چاهزول	۰/۲۱۴	۰/۸۱۷	۰/۳۶۶
نهور	۰/۰۰۰	۰/۳۷۳	۰/۳۴۴
بنیاباد	۰/۰۸۴	۰/۴۹۴	۰/۴۱

منبع: (پژوهش حاضر، ۱۴۰۳)

رتبه قرار می‌گیرند (جدول ۱۵). طبق مشاهدات میدانی به نظر می‌رسد، علت رتبه بالاتر دو کانون ده‌خطیب و نهور نسبت به کانون‌های چاهزول و بنیاباد، مشارکت بالای مردمی، جمعیت کمتر، مدیران محلی موفق‌تر، سطح سواد بیشتر، قانع بودن، دام بیشتر، کشاورزی در کنار دامداری، واگذاری اراضی مرتعی، منابع آبی بیشتر، استفاده از طرح‌های تولیدی جدید و غیره باشد.

جدول (۱۵) محاسبه مقدار Q و رتبه‌بندی نهایی

رتبه	Q	کانون‌های اسکان
۲	۰/۲۶۲	ده‌خطیب
۴	۰/۷۹۱	چاهزول
۱	۰/۰۱۷۸	نهور
۳	۰/۶۴۳	بنیاباد

منبع: (پژوهش حاضر، ۱۴۰۳)

در ادامه، با توجه به آنکه متغیر آثار زیست-محیطی اجرای طرح اسکان بر بهبود کیفیت زندگی عشایر دارای توزیع نرمال است، به منظور بررسی وضعیت متغیر، از آزمون تی تک‌نمونه‌ای استفاده شد (جدول ۱۶). نتایج نشان داد، نمره میانگین محاسبه‌شده آثار زیست‌محیطی اجرای طرح اسکان برابر با $(\mu=3/30)$ است (از مقدار آزمون یعنی نمره $(\mu=3)$ بیشتر است) و با توجه به میزان معناداری به دست آمده که کمتر از $(0/05)$ است، مقدار میانگین معنادار بوده و قابلیت تعمیم به کل جامعه را دارد. همچنین، اختلاف از میانگین و حد بالا و پایین متغیر آثار زیست‌محیطی اجرای طرح اسکان مثبت می‌باشد؛ بدین معنا که میانگین جامعه در این متغیر، بیشتر از مقدار مورد آزمون $(\mu=3)$ است و این را نشان می‌دهد که در کانون‌های مورد بررسی، اجرای طرح اسکان، منجر به بهبود شرایط زیست‌محیطی زندگی عشایر گردیده است.

در نهایت مقدار (Q_i) از طریق رابطه (۶) محاسبه می‌شود که در آن، (R^*) با $(R^* = \min_j R_j, R^- = \max_j R_j)$ و (S^*) با $(S^* = \min_j S_j, S^- = \max_j S_j)$ برابر است. در این رابطه، (v) بیانگر وزن راهبرد یا حداکثر مطلوبیت گروهی است. همچنین در این رابطه، $(\frac{S_i - S^*}{S^- - S^*})$ میزان فاصله از راه‌حل ایده‌آل مثبت گزینه (i) را نشان می‌دهد. $(\frac{R_i - R^*}{R^- - R^*})$ نیز، نشان‌دهنده فاصله از راه‌حل ایده‌آل منفی برای گزینه (i) است. چنانچه $(v > 0.5)$ باشد، شاخص (Q_i) دارای حداکثر توافق است، زمانی که $(v < 0.5)$ باشد، شاخص (Q_i) نشان‌دهنده حداکثر نگرش منفی است و زمانی که $(v = 0.5)$ باشد، به معنای توافق گروهی برابر است. حال می‌توان بر اساس مقادیر محاسبه‌شده (Q_i) ، گزینه‌ها را رتبه‌بندی کرد. گزینه‌های دارای مقدار (Q_i) بیشتر در اولویت بالاتر و بدتر قرار می‌گیرند و مقادیر (Q_i) کوچک‌تر به معنای رتبه پایین‌تر و بهتر است (سجاسی‌قیداری و همکاران، ۱۴۰۰).

رابطه (۶):

$$Q_i = v \left[\frac{S_i - S^*}{S^- - S^*} \right] + (1 - v) \left[\frac{R_i - R^*}{R^- - R^*} \right]$$

بر اساس محاسبات انجام شده، کانون‌های نهور و ده‌خطیب، از نظر آثار زیست‌محیطی اجرای طرح اسکان بر بهبود کیفیت زندگی، در بهترین رتبه قرار دارند و کانون‌های چاهزول و بنیاباد در پایین‌ترین

جدول (۱۶) میانگین آثار زیست محیطی اجرای طرح اسکان بر بهبود کیفیت زندگی عشایر (آزمون T یک نمونه‌ای)

متغیر	میانگین	انحراف از معیار	آماره t	درجه آزادی	معناداری	اختلاف از اطمینان	
						میانگین	در سطح ۹۵ درصد
						پایین	بالا
آثار زیست محیطی اجرای طرح اسکان	۳/۳۰	۰/۶۱۹	۸/۹۷	۲۵۷	۰/۰۰۰	۰/۲۳۵	۰/۳۶۶

منبع: (پژوهش حاضر، ۱۴۰۳)

۵. نتیجه گیری و پیشنهادات

زندگی کوچ‌نشینی از قدیمی‌ترین شیوه‌های زندگی در ایران و جهان است. این قشر از جامعه، تاکنون تحولات مختلفی تجربه کرده که تحت تاثیر مسائل اقتصادی، اجتماعی، طبیعی و سیاسی بوده است. در این میان، یکی از تحولات جامعه عشایری، ساماندهی و اسکان عشایر است که به‌طور عمده، با هدف توسعه و عمران جامعه عشایری، محرومیت‌زدایی و خدمات‌رسانی بهتر به این جامعه انجام می‌گیرد. اجرای طرح‌های اسکان پیامدهای مثبت و منفی بسیاری را برای زندگی عشایری در برداشته است. بر این اساس، ضروری است با مطالعه و بررسی آثار و پیامدهای اجرای طرح‌های اسکان بر کیفیت زندگی جوامع عشایری، از آثار منفی ناشی از این گونه طرح‌ها کاست و آثار مثبت را تقویت نمود.

با توجه به اینکه از جمله آثار اجرای طرح اسکان، آثار زیست محیطی بوده و پژوهش‌های اندکی پیرامون این موضوع صورت گرفته است و با توجه به اینکه شهرستان خواف یکی از مناطق عشایری مهم کشور محسوب می‌گردد، لذا هدف پژوهش حاضر ارزیابی آثار زیست محیطی اجرای طرح‌های اسکان در بهبود کیفیت زندگی عشایر شهرستان خواف است. قبل از هر چیز، یکی از مهم‌ترین مسائلی که در اجرای طرح‌های اسکان باید در نظر گرفت، ارزیابی میزان رضایت از اجرای طرح اسکان است.

نتایج تحقیق نشان داد، از میان (۲۵۸) نفر پاسخگو، (۴۷/۵) درصد، از اجرای این طرح در حد "زیاد" رضایت داشتند. حدود (۶/۷) درصد از پاسخگویان در حد "کم" تمایل به بازگشت به زندگی قبل از اسکان را داشتند و (۶۲) درصد در حد "خیلی کم" تمایل داشتند که به شهر مهاجرت نمایند. به‌علاوه، ارزیابی‌ها مشخص ساخت میزان آثار زیست محیطی اجرای طرح اسکان بر بهبود کیفیت زندگی عشایر، بیش از حد متوسط است. طبق مشاهدات میدانی، می‌توان اظهار نمود، آلودگی کمتر مکان زندگی و بهبود وضعیت معابر با توجه به پیگیری‌های مدیران محلی (شورای اسلامی و دهیار) قابل توجه است.

در ضمن، راجع به فضای سبز، با توجه به نوع معیشت عشایر و رها بودن دام در محیط زندگی و فضای کانون، درصد پایین این گویه قابل قبول می‌باشد. در بُعد زیست محیطی، بیشترین میانگین مربوط به کانون ده‌خطیب با میانگین ($\mu=۳/۵۵$) و کمترین میانگین نیز متعلق به کانون چاه‌زول با میانگین ($\mu=۳/۱۹$) می‌باشد. همچنین با توجه به میزان معناداری آزمون کای اسکور که کمتر از (۰/۰۵)، با اطمینان (۹۵ درصد)، می‌توان ادعا نمود که شاخص‌های آثار محیطی اجرای طرح اسکان در بهبود کیفیت زندگی عشایر موثر بوده و قابلیت تعمیم به کل جامعه را دارند.

میزان تاثیر زیست محیطی اجرای طرح اسکان بر بهبود کیفیت زندگی عشایر با استفاده از آزمون

- وزارت نیرو، برای اجرای طرح‌های مطالعاتی آبی-خاکی در کانون‌های بنیاباد، نهور و چاه‌زول و همچنین حفر چاه‌های فلمن در منطقه سیرخون کانون چاه‌زول با هدف استفاده در امور مرتعداری، کشاورزی و دامداری (با توجه به خروج آب از کشور) مجوز لازم را صادر نماید.
- اجرای طرح‌های هادی در کانون‌های مورد مطالعه به منظور بهبود وضعیت معابر، جمع‌آوری و دفع فاضلاب، نظافت محیط و اجرای فضای سبز؛
- تقویت و حمایت از مدیران محلی و شرکت تعاونی عشایری شهرستان خواف به منظور کمک در ارتقاء شاخص‌های برخورداری کانون‌های عشایر و فضا سازی مناسب در کانون‌های مورد مطالعه؛
- توجه بیشتر مدیران محلی به نظافت فضای داخلی کانون‌های عشایری و برنامه‌ریزی لازم با توجه به حضور دام در کانون‌ها.

حامی مالی

بنا به اظهارات نویسنده، مقاله فاقد حامی مالی می‌باشد.

سه‌م نویسندگان در پژوهش

این مقاله، یک نویسنده داشته است.

تضاد منافع

نویسنده اعلام می‌دارد که هیچ تضاد منافی در رابطه با نویسندگی و یا انتشار این مقاله ندارد.

تقدیر و تشکر

نویسنده، از همه افرادی که در پژوهش مشارکت داشتند و نیز از یافته‌های پژوهش‌شان در این مقاله استفاده شد، تشکر و قدردانی می‌نماید.

تی تک‌نمونه‌ای نیز بررسی شد. نتایج این آزمون نشان داد، نمره میانگین نظر پاسخگویان بزرگتر از ۳ (مقدار آزمون) و برابر با $(\mu=3/30)$ است و با توجه به مقدار معناداری (کمتر از ۰/۰۵)، معنادار بوده و قابلیت تعمیم به کل جامعه را دارد. اما این نکته قابل ذکر است، با توجه به مقدار میانگین حاصل از آزمون تی تک‌نمونه‌ای، اجرای طرح اسکان در زمینه‌های ایجاد فضای سبز، بهبود وضعیت جمع‌آوری و دفع فاضلاب و نظافت محیط در کانون‌های اسکان منطقه مورد مطالعه تأثیر بسزایی نداشته و به‌طور کلی رضایت ساکنان از شرایط زیست‌محیطی در حد متوسط است.

در صورتی که برای بهبود کیفیت زندگی ضروری است تا یکی از مهم‌ترین ابعاد اجرای طرح اسکان که بعد زیست‌محیطی است، بهبود یابد. بر این اساس، ضروری است تا مسئولین و دست‌اندرکاران، به‌طور جامع و کامل‌تر به مسئله طرح‌های اسکان بنگرند و آنچه مهم‌تر می‌نماید، برنامه‌ریزی بعد از اجرای طرح‌های اسکان بوده که در موفقیت این‌گونه طرح‌ها بسیار تأثیرگذار است. بر اساس نتایج پژوهش و بررسی‌های میدانی انجام شده، پیشنهادهایی به شرح ذیل ارائه می‌گردد:

- با توجه به قیمت بالای نهاده‌های دامی و خشک بودن منطقه مورد مطالعه، برای استفاده دام عشایر از علوفه‌ی مرتعی، نیاز است در خصوص مراتع حفاظت‌شده نزدیک مرز افغانستان، با هماهنگی و تصمیم‌گیری مسئولین استانی و شهرستانی، تصمیم‌گیری شود.
- اختلافات مرتعی کانون‌های توسعه‌ی عشایری مورد مطالعه با روستاهای هم‌جوار، با هدف اجرای طرح‌های مرتعداری و پایداری زیست‌محیطی حل شود؛

منابع

- رضوانی، محمدرضا، متکان، علی‌اکبر، منصوریان، حسین. و ستاری، محمدحسین. (۱۳۸۸). توسعه و سنجش شاخص‌های کیفیت زندگی (مطالعه موردی: شهر نورآباد، استان لرستان). **مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌های**، (۲)، ۸۷-۱۱۰.
- https://urs.ui.ac.ir/article_19942.html
- ریاحی، وحید، احمدی، راشد. و عزمی، آئیژ. (۱۳۹۲). بررسی تأثیر پروژه‌های اسکان در توسعه اقتصادی و اجتماعی عشایر، مطالعه موردی: استان کهگیلویه و بویراحمد. **تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی**، ۱۳(۲۸): ۹۵-۱۱۲.
- <http://jgs.khu.ac.ir/article-1-687-fa.html>
- سازمان امور عشایر ایران. (۱۳۹۶). **آیین‌نامه ساماندهی عشایر (تصویب‌نامه هیات وزیران به انضمام مصوبات شورای عالی عشایر در سال‌های ۹۵-۸۸)**. تهران: سازمان امور عشایر ایران. بازیابی شده از: <https://ashayer.ir/> [آیین‌نامه-ساماندهی-عشایر]
- تاریخ دسترسی (۱۰ آبان ۱۴۰۳).
- سجاسی‌قیداری، حمداله، گروسی، عطیه، مرادی، کبریا. و مهدوی، داوود. (۱۴۰۰). سنجش و ارزیابی کیفیت محیطی فضای عمومی روستاهای مقصد در جذب گردشگران (مطالعه موردی: روستاهای هدف گردشگری شهرستان طرقله و شاندیز). **پژوهش‌های جغرافیای انسانی**، ۲(۵۳): ۴۹۹-۵۲۰.
- <https://doi.org/10.22059/jhgr.2020.293617.1008044>
- شاطری، مفید، و حجتی‌پور، محمد. (۱۳۹۱). اثرات طرح‌های اقتصادی و اجتماعی سکونتگاه‌ها بر جوامع عشایری (مطالعه میدانی: شهرک نازدشت سربیشه در استان خراسان جنوبی). **نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی (جغرافیای انسانی)**، ۳(۲): ۱۷-۲۹. بازیابی شده از: <https://www.sid.ir/paper/472889/fa>
- تاریخ دسترسی (۱۰ آبان ۱۴۰۳).
- شفیق، مهدی. (۱۳۷۲). **برنامه توسعه جامعه عشایری، طرح تدوین نظام بهره‌برداری از مراتع**. جلد ششم، تهران: معاونت آموزش و تحقیقات، وزارت جهاد سازندگی.
- صیدزاده، حیدر. و رضایی، جعفر. (۱۳۹۵). مقایسه وضع درآمدی عشایر اسکان‌یافته و شناسایی عوامل ایجادکننده تفاوت‌های درآمدی در دو وضعیت کوچندگی و اسکان در استان ایلام. **روستا و توسعه**، ۱۹(۳): ۷۷-۱۰۰.
- اداره کل امور عشایر خراسان رضوی. (۱۳۹۶). **سیمای عشایر استان**. مشهد: اداره کل امور عشایر خراسان رضوی.
- ازکیا، مصطفی. و غفاری، غلامرضا. (۱۳۸۸). **توسعه روستایی با تأکید بر جامعه روستایی ایران**. چاپ سوم، تهران: نشر نی.
- امان‌اللهی بهاروند، سکندر، پاپلی‌یزدی، محمدحسین، فرهادی، مرتضی. و کیانی هفت‌لنگ، کیانوش. (۱۳۸۳). میزگرد اقوام و هویت ایرانی (۱). **مطالعات ملی**، ۵(۱۷): ۲۶۴-۳۶۶.
- <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.1735059.1383.5.17.11.0>
- پورطاهری، مهدی، افتخاری، عبدالرضا رکن‌الدین. و فتاحی، احداشه. (۱۳۹۰). ارزیابی کیفیت زندگی در نواحی روستایی (مطالعه موردی: دهستان خاوه شمالی، استان لرستان). **پژوهش‌های جغرافیای انسانی**، ۴۳(۲): ۳۳-۱۳.
- https://jhgr.ut.ac.ir/article_24492.html
- خراسانی، محمدامین، افشاری، حمید. و محمدی، علی. (۱۴۰۰). بررسی تطبیقی شاخص‌های کیفیت زندگی عشایر در دوره‌های پیش و پس از اسکان ناشی از وقوع سیلاب (مورد مطالعه: روستای آزادگان، شهرستان جیرفت). **پژوهش و فناوری محیط‌زیست**، ۶(۹): ۶۰-۴۷.
- <https://journal.eri.acecr.ir/Article/32106/FullText>
- خوارزمی، شهیندخت. (۱۳۸۳). کیفیت زندگی و الزامات عصر دیجیتال در ایران. **پایگاه اطلاع‌رسانی علوم ارتباطات ایران**، بازیابی شده از: <https://vista.ir/m/a/5dqmj>
- [تاریخ دسترسی (۱۰ آبان ۱۴۰۳)].
- دهقانی، امین، صیدایی، سید اسکندر. و شفق، سیروس. (۱۳۹۱). سنجش و توسعه شاخص‌های کیفیت زندگی در کانون‌های اسکان عشایری، مطالعه موردی: کانون‌های اسکان عشایری استان‌های فارس و اصفهان. **تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی**، ۱۲(۲۷): ۷۷-۹۶.
- <http://jgs.khu.ac.ir/article-1-674-fa.html>
- ربانی‌خوراسگانی، علی. و کیان‌پور، مسعود. (۱۳۸۶). مدل پیشنهادی برای سنجش کیفیت زندگی (مطالعه موردی: شهر اصفهان). **مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی (دانشگاه خوارزمی)**، ۱۵(۴): ۶۷-۱۰۸.
- بازیابی شده از: <https://www.sid.ir/paper/8738/fa>
- [تاریخ دسترسی (۱۰ آبان ۱۴۰۳)].

شهری، (مطالعه موردی: محله یافت آباد)، *جغرافیا*، ۹(۳۱): ۳۳-۵۳.

https://mag.iga.ir/article_253528.html
 کاظمی کرد علیوند، سمانه. (۱۳۹۳). *سنجش و ارزیابی کیفیت زندگی در نواحی روستایی با تاکید بر طرح های هادی روستایی (مطالعه موردی، بخش مرکزی شهرستان خرم آباد)*. پایان نامه انتشارنیافته کارشناسی ارشد، استاد راهنما: ارسطو یاری-حصار و استاد مشاور: وکیل حیدری ساربان، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه محقق اردبیلی. کرم پور، امراالله. (۱۳۸۱). اسکان عشایر یک تصور درون زا. *فصلنامه عشایر ذخایر انقلاب*، شماره ۳۱، ۲۹-۵۴.

کوچکی نژاد، فاطمه، رمضان زاده لسبوئی، مهدی، معصوم پور سماکوش، جعفر، فتاحی، احدالله. (۱۳۹۰). بررسی و سنجش کیفیت زندگی در نواحی روستایی بخش مرکزی شهرستان کرمانشاه. *چشم انداز جغرافیایی (مطالعات انسانی)*، ۱۴(۱)، ۱۲۰-۱۳۸.

<https://sanad.iau.ir/journal/jshsp/Article/519588?jid=519588>
 محمدپور، احمد. (۱۳۸۳). مقدمه‌ای بر روش‌ها و سیاست‌های توسعه و ساماندهی عشایر کشور از دیدگاه توسعه انسانی، توسعه پایدار و انسان شناسی توسعه: ارائه یک مدل ترکیبی و کاربردی. *همایش ملی ساماندهی جامعه عشایر ایران*، ۲۳ اریبهشت (۱۳۸۳)، تهران. بازیابی شده از: <https://civilica.com/doc/352469>، تاریخ دسترسی (۱۰ آبان ۱۴۰۳).

محمدی زاده، مینا، نوروزی، اصغر. و مهدوی، داوود. (۱۳۹۶). مقایسه کیفیت زندگی عشایر اسکان یافته و اسکان نیافته شهرستان کوهرنگ (با تاکید بر ابعاد اجتماعی). *دومین کنفرانس بین‌المللی علوم جغرافیا*، ۱۱ آبان (۱۳۹۵)، اردبیل، ایران.

<https://civilica.com/doc/596711>
 مرکز آمار ایران. (۱۳۹۹). *خلاصه نتایج ثبت پایه جمعیت عشایر کوچنده کشور*، تهران: ریاست جمهوری، سازمان برنامه و بودجه کشور، مرکز آمار ایران. بازیابی شده از: <https://amar.org.ir/statistical-information/statid/23344>، تاریخ دسترسی (۱۰ آبان ۱۴۰۳).

مهدوی، مسعود. و طاهرخانی، مهدی. (۱۳۸۳). *کاربرد آمار در جغرافیا*. تهران: انتشارات قومس.

<https://doi.org/10.30490/rvt.2016.59471>

ضرابی، اصغر، رزم پوری، علی اکبر، علیزاده اصل، جبار. و نوری، محمد. (۱۳۹۳). سنجش و ارزیابی شاخص کیفیت زندگی در شهرهای متوسط اندام (نمونه مورد مطالعه: شهر یاسوج). *برنامه ریزی فضایی (جغرافیا)*، ۴(۳)، ۱۵-۳۶.

<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.22287485.1393.4.3.2.0>

ضیاءتوانا، محمدحسن. و توکلی، جعفر. (۱۳۸۶). اسکان عشایر و تخریب مراتع در استان چهارمحال و بختیاری: مطالعه موردی شهرک‌های عشایری شرمک، چلگرد و لُستر. *روستا و توسعه*، ۱۰(۲): ۳۳-۶۲. https://rvt.agri-peri.ac.ir/article_59306.html

عبدالهی، محمد. (۱۳۸۶). اسکان عشایر و توسعه و بهبود حیات اجتماعی آنان در ایران. *نامه علوم اجتماعی*، ۳(۱)، ۵۳-۱۹.

https://jnoe.ut.ac.ir/article_26982.html

علی زاده، جابر، برقی، حمید، رحیمی، حمزه. و افشاری پور، علی. (۱۳۹۲). سنجش و ارزیابی کیفیت زندگی در نواحی با استفاده از تکنیک روش تشابه به گزینه ایده آل فازی مطالعه موردی: دهستان میانده- استان فارس. *پژوهش‌های روستایی*، ۴(۳): ۶۴۰-۶۱۵. <https://doi.org/10.22059/jrur.2013.36496>

فتاحی، احدالله، خراسانی، محمدامین. و پایدار، ابوذر. (۱۳۹۱). *کیفیت زندگی و توسعه انسانی*. تهران: انتخاب.

فرج زاده، حسن، مهدوی، داوود. و نظری، ام کلثوم. (۱۳۹۶). بررسی و تحلیل آثار و پیامدهای اسکان عشایر بر تخریب مراتع. *سومین کنفرانس بین‌المللی علوم جغرافیایی*، ۹ آبان (۱۳۹۵)، شیراز، ایران. <https://civilica.com/doc/586939>

قادرمرزی، حامد، جبینی، داوود. و جمشیدی، علیرضا. (۱۳۹۵). توزیع فضایی کیفیت زندگی در سکونتگاه‌های روستایی شهرستان روانسر. *مسکن و محیط روستا*، ۱۵۵(۳۵)، ۹۳-۱۰۸. <http://jhre.ir/article-1-1048-fa.html>

قاضی زاده، سیدحمید. (۱۳۷۷). *چگونگی، علل و آثار اسکان ایلات شمال خراسان ۱۳۲۰-۱۲۹۹ هـ.ش*. پایان نامه انتشارنیافته کارشناسی ارشد تاریخ، استاد راهنما: سیدهاشم آقاجری، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس (شماره شناسه: ۶۸۹۵۶).

قالیباف، محمدباقر، روستایی، مجتبی، رمضان زاده لسبوئی، مهدی، طاهری، محمدرضا. (۱۳۹۰). ارزیابی کیفیت زندگی

- Elkinton, J. R. (1966). Medicine and the quality of life. *Annals of Internal Medicine*, 64(3), 711-714. <https://doi.org/10.7326/0003-4819-64-3-711>
- Fryxell, J. M., & A. R. E., Sinclair. (1988). Causes and consequences of migration by large herbivores. *Trends in Ecology and Evolution*, 3(9), 237-241. [https://doi.org/10.1016/0169-5347\(88\)90166-8](https://doi.org/10.1016/0169-5347(88)90166-8)
- Larsen, K., & Hassan, M. (2003). Sedentarization of Nomadic People: The Case of Study Hawawir in Um Jawasir Northern Sudan. *Dry Lands Coordination Group (DCG)*, Report No. 24. Retrieved from [<https://depotbib.bib.no/cgi-bin/m2?mode=p&tnr=972134>]. (Access Date: 31 October. 2024).
- Moons, P., Budts, W., & De Geest, S. (2006). Critique on the conceptualisation of quality of life: a review and evaluation of different conceptual approaches. *International Journal of Nursing Studies*. 43(7), 891-901. <https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2006.03.015>
- Rudi, M. (2017). Nomad Military Power in Iran and Adjacent Areas in the Islamic Period. *Iranian Studies*, 50(5), 745-748. <https://doi.org/10.1080/00210862.2017.1322932>
- Teitelbaum, C. S., & Mueller, T. (2019). Beyond Migration: Causes and Consequences of Nomadic Animal Movements. *Trends in Ecology & Evolution*, 34(6), 569-581. <https://doi.org/10.1016/j.tree.2019.02.005>
- میرعالی، مریم، امید، علیرضا، و مرادی، محمدرضا. (۱۳۹۷). بررسی رابطه بین کیفیت زندگی کاری با سلامت سازمانی معلمان تربیت بدنی شهر اصفهان، *دومین همایش ملی دستاوردهای علوم ورزشی و سلامت*، ۳ آبان (۱۳۹۷)، دانشگاه علوم پزشکی اهواز، اهواز، خوزستان. بازبینی شده از: [<https://civilica.com/doc/813154>]، تاریخ دسترسی (۱۰ آبان ۱۴۰۳).
- نکونام، هاله. (۱۳۹۴). *تحلیل و ارزیابی کیفیت محله جدید شهرک راه آهن (منطقه ۲۲ تهران) با تاکید بر محله پایدار و برنامه ریزی برای بهبود آن*. پایان-نامه انتشارنیافته کارشناسی ارشد، استاد راهنما: منوچهر طبیبیان، دانشکده شهرسازی، پردیس هنرهای زیبا. بازبینی شده از:]
- https://lib.ut.ac.ir/faces/search/bibliographic/biblioFullView.jspx?_afPfm=-96mu1z077، تاریخ دسترسی (۱۰ آبان ۱۴۰۳).
- نیازی، محسن. و دلال خراسانی، محمد. (۱۳۹۱). تبیین عوامل اجتماعی و فرهنگی مؤثر بر کیفیت زندگی شهروندان. *مطالعات فرهنگی و ارتباطات*، ۸(۲۷)، ۲۲۹-۱۹۸. https://www.jcsc.ir/article_15611.html
- Alerstam, T., Hedentrom A., & Akesson. S. (2003). Long-distance migration: evolution and determinants. *Oikos*, 103(2), 247-260. <https://doi.org/10.1034/j.1600-0706.2003.12559.x>
- Bień B., & Bień-Barkowska, K. (2016). Objective drivers of subjective well-being in geriatric inpatients: mobility function and level of education are general predictors of self-evaluated health, feeling of loneliness, and severity of depression symptoms. *Quality of Life Research*, 25(12), 3047-3056. <https://doi.org/10.1007/s11136-016-1355-x>
- Bruggemann, B. R., Garlipp, P., Haltenhof, H., & Seidler, K. P. (2007). Quality of life and social support as outcome characteristics of a psychiatric day hospital. *German journal of psychiatry*, 10(3), 58-68. <https://psycnet.apa.org/record/2008-12205-002>